

שהמטבע השימושית הפחותה ביותר של כסף היא דינר. ודרך התלמוד לקרוא למעשה פרוטה ולפרוטה מעה (עפ"י פסקי הרי"ד ותוס'. וע"ע במובא ברש"י ב"מ קב: ורמב"ן שם מב).

*

'... ובעוונותינו הרבים, אם בימי חכמי התלמוד אמרו רובם באבק לשון הרע, אנן מה נענין אבתרה — מאותו אבק נעשה אבן גדול, אבן נגף...
ראו כמה גדול עון לשון הרע, אפילו בעלי עבירות כדורו של אחאב, לא היה דבר שהיה בו להרשיע המלחמה כי אם לשון הרע. והטעם כי בהסתת הנחש היה נעשה להטת החרב המתהפכת לרוע ולטוב, ולכך בשמרים עקב רב מבלי לעשות, ואינם בעלי לשון הרע, ואז החרב נהפכת עליהם לטובה לעשות באויביהם נקמה, ואם תפשו מעשה נחש, אזי החרב נהפכת לרעה לעשות בהם כליה, ולכך נצחון המלחמה תלוי בלשון הרע וכל השומר פיו מלשון הרע כובש החרב המתהפכת, ולכך נאמר רוממות א-ל בגרונו וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים...
וכבר אמרו כל דיבור שיוצא מפי אדם עושה רושם. ובעוונותינו הרבים אדם מפטפט כל היום בדברים ואינו מרגיש שבכל דבר עושה רושם, עד שאמרו חכמינו זכרונו לברכה (סנהדרין קב:) ברית כרותה לשפתים — ואיך לא ישמור אדם מבטא שפתיו על כל דבר פשע'.
(מתוך יערות דבש ח"א טו)

דף קסו

'יד בעל השטר על התחתונה' — נחלקו הראשונים ז"ל, כיצד הדין בשטר שובר שכתוב בו שפרע 'דינרין' סתם — האם לדונו כמשמעות המנימלית, וחייב לפרוע לו השאר (כן דעת הריטב"א), או להפך, יד בעל השובר על העליונה, שהרי זה שכנגדו בא להוציא ממנו, והמוציא מחברו עליו הראיה (כן נוטה דעת הרא"ה).

(וע"ע בשו"ת מהרי"ק שורש צד ד"ה 'ואשר חזרת וכתבת דאין להזכיר'. וע' במובא בב"מ יח: אודות שובר שנמצא, ספק נפל מהלוח ספק מהמלוה — האם גובים בשטר חוב, או שמא הספק בשובר מהוה ריעותא בשטר החוב).

'האשה שהיו עליה ספק חמש לידות, ספק חמש זיבות — מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עליה חובה' — משמע, הא קרבן אחד — חובה. ומכאן שחטאת העוף הבאה על הספק אינה רשות והתר גרידא אלא קרבן חובה היא.

ואם תאמר אדרבה, נדייק להפך מכך שאין השאר עליה חובה — שם הטעם אחר; לפי שלא נאמר דין חטאת העוף על הספק אלא במקום שמחוסר הכשר, וכמו שכתב רש"י שאף האחת בקושי התירו כו'. ואין כוונתו ז"ל שהוא איסור מדרבנן, שהרי למאן דאמר חולין בעזרה דאורייתא על כרחנו שנתחדש כאן דין גמור מן התורה [כמו שדרשו בניזיר כט.]. אלא כוונת רש"י שלא קבלנו דין זה אלא במחוסר הכשר. וכן כתב הרמב"ם [בהלכות שגגות יא] (עפ"י חזון איש — נגעים יג, ת. ויסוד לדברים ע' בתוס' ובחים סח. סד"ה אימור).

ומלשון 'זאין השאר עליה חובה' — וכן העתיק הרמב"ם — יש מקום לדייק שהרשות בידה להביא קרבנות נוספים. ואולם מרש"י מבואר שאסור הדבר. וכן נקט המנחת-חינוך (קסח) כדבר פשוט, שאסורה להביא השאר. אך לשון הרמב"ם צריך עיון (עפ"י אבי עזרי (רביעאה) מחוסרי כפרה א, י). עוד בהסבר הדבר שבספקות אין השאר עליה חובה — ע' בשו"ת משיב דבר להנצי"ב ח"ה פט. וע"ע בכללות ענין קרבנות מחוסרי כיפורים, כמכשיר וכחובת גברא, בחדושי מרן ר"ז הלוי ריש הל' מחוסרי כפרה; אור שמח — שגגות יא, ב; זכר יצחק ל; בית ישי קכה; ברכת מרדכי ח"א ה.

'אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה... נכנס לבית דין ולימד, האשה שהיו עליה חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות — מביאה קרבן אחד...' — רש"י בכריתות פרש שרשב"ג עקר דין תורה כהוראת שעה, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך. והתוס' כתבו שמדין תורה די בקרבן אחד, ולא היתה כאן עקירת דין תורה.

והראב"ד פירש (בהל' מחוסרי כפרה א. ובפירושו לתורת כהנים — תוריע), שרשב"ג תיקן תקנה לדורות שתוכל לאכול בקדשים בקרבן אחד ולא תצטרך להביא קרבנות נוספים. ובאמת גם חכמים מודים לדבר מעיקר הדין, אלא שנמנעו לגלות זאת כדי שיביאו קרבן על כל לידה ולידה, אבל אם הביאה קרבן ונתכוונה עבור כל הלידות — נפטרה לגמרי. ובא רשב"ג וגילה זאת משום הפקעת מחיר הקנים (כן בארו המפרשים שיטת הראב"ד. ע' בחדושי רא"ל ח"ב סא. דברים נוספים בענין זה — ע' להנצי"ב בפירושו העמק דבר והרחב דבר פר' תוריע ובשו"ת משיב דבר ח"ה פט).

— כתבו פוסקים (שו"ת צמח צדק [הקדמון] כח; פרי חדש — מנהגי איסור והתר טו; והובא במגן אברהם ריש הל' שבת) אם מייקרים המוכרים את מחיר הדגים — נכון לתקן בהוראת שעה שלא לקנות דגים לשבת עד שיוול השער, וכמו שתיקן כאן רשב"ג.

בספר ערוך לנר (בכריתות ח) תמה על כך, על פי מה שכתב שלדעת רוב הראשונים לא היתה כאן תקנה לבטל את עיקר הדין, ע"ש. וכבר העיר כיו"ב החתם-סופר (בהגהות לשו"ע או"ח רמב). ואולם כבר כתבו הפוסקים (הובא במשנ"ב רמב סק"ב) שאין בתקנה זו משום ביטול מצות עונג שבת, שהרי יכול לענגה בדברים אחרים.

(ע"ב) כגון חנן מחנני וענן מענני... — משמע קצת שלא בכל התקופות הקפידו בכתיבתם, בכתובות ובשטרות דעלמא שאינם של קדש, על אותיות סופיות, אלא לעתים כתבו אות רגילה בסוף מלה [ושמא גם להפך, אות סופית באמצעה?]. כי אם הקפידו על כך, הלא ניתן לראות אם 'חנן' מסתיים באות סופית אם לאו. [וראה בספר 'על פסיפס ואבן' (יוסף נה. עמ' 41) — צילום כתובת שבשירידי בית הכנסת ב'אום-אל-עמד' (ליד עילבון שבגליל) — חרות שם 'שמעון'. ואולם ברוב-ככל הכתובות שבבתי הכנסת העתיקים, יש הקפדה בענין זה. ע"ש לכל אורך הספר]. ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת — שבת קג:.

'ספל מלמעלה וקפל מלמטה...' — '... ועוד יש לי כמין ראייה שבימי רז"ל היו נוהגין להדביק רגל הקו"ף, מדאמרינן בפרק גט פשוט: בעי רב פפא קפל מלמעלה וספל מלמטה, חיישינן לזבוב או לא' ופירשוה הראשונים ז"ל כך: מי חיישינן שלמטה היה כתוב קפל כמו מלמעלה אלא שהזבוב ישב על רגל הקו"ף ומחקו ונשאר ספל. אבל אין לחוש בקפל הכתוב למעלה שספל היה אלא שהזבוב דרך הלוכו האריך רגל הסמ"ך ועשאו קו"ף — שאין דרך הזבוב להוסיף דרך הלוכו ולהאריך האות אלא לחסר. כן

פרשוה לזו. והשתא, אם אין רגל הקו"ף דבוק למעלה, היכי חיישינן לזבוב לומר דקו"ף הוה ושיתיה סמ"ך, והלא הסמ"ך סתומה היא כדאמרינן בפרק הבונה: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, ורגל הקוף פתוחה, ואם סתומה, מכריחנו לומר ד'ספל' הוא ולא 'קפל' וזבוב לא חסרה לרגלה של קוף. שאם תאמר אע"פ שסתומה היא ודרכה להיות פתוחה חיישינן דלמא 'קפל' הוא, וכי היכי דזבוב חסריה לרגליה דקו"ף הכי נמי אמשיכה ואדבקה — והא אמרת שאין דרך זבוב להמשיך אלא לחסר? אלא ודאי משמע כיון דחיישינן דילמא זבוב חסריה לרגליה דקו"ף ושוויה סמ"ך, שאין בין הקו"ף והסמ"ך אלא אותו רגל לעכובא. ואם נסתמה למעלה — כשר. ואף למטה — אם נסתמה, נראה מכאן דהויא כשרה, ויסייע מזה הרמב"ם ז"ל. וכיון דתינוק דלא חכים ולא טפש קרי לה קו"ף, אע"פ שנדבקה — לא מפסלה, אף על פי שמן הדין אין להדביקה למטה, וכדמוכח בפרק הבונה.

אלא שאין ראייה כל כך, דשמא בשטרות דלא קפדי אינשי בדקדוק צורת האותיות, ואע"פ שכיוצא בו פוסל בספר תורה. אבל הועיל לנו כל זה להחזיר הדבר להלכה רופפת שאמרו בירושלמי דיבמות (פרק ז, ופ"ה ממע"ש ופ"ז מפאה ה"ו) 'אם הלכה רופפת היא בידך ראה כיצד הצבור הוא נוהג ונהוג כמותן' (תשב"ץ ח"א נ. וצ"ע בדברי בנו — הרשב"ש ז"ל, בשו"ת — רמג).

וע' בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג קכא) שהביא מכאן שיש במשמע שהשתמשו לכתיבת שטרות באותיות מרובעות כעין כתב אשורית. ע"ש בנידון כתיבת שטר כתובה בכתב אשורי.

חיישינן לזבוב — שכל מה שיש לנו ליישב שתי הלשונות שלא תימצא סתירה וחזרת הסופר — יש לנו ליישב, אפילו באופן הרחוק (עפ"י שו"ת הריב"ש — רמט, ועוד).

דף קסז

לא ליחוי בסוף מגילתא, דלמא משכח לה אחר וכתבי דמסיק ביה זוזי... — ואף על פי שאם יוציא כנגדו שטר שכתוב בו 'לויתי מפלוני' והוא חתום בסופו, יהא נאמן לטעון לא לויתי כלום אלא חתמתי על נייר חלק לבעל דיני והוא זה שכתב כרצונו, שהרי יש עמו כח 'מיגו', שהיה יכול לטעון 'פרעתי' — אעפ"כ אמר אביי שאין לחתום כן, פן ישכח ענין חתימתו ויאמר 'לא לויתי מעולם' סתם, ולא ידע לפרש פשר חתימתו, ואז יחייבוהו בדין (נמוקי יוסף עפ"י בעל התרומות).

וכבר נחלקו הראשונים ז"ל האם אפשר לטעון טענת 'פרעתי' בשטר הכתוב בכתב ידו ללא עדים; שיטת הרמב"ם (מלוה יא, ג) והרמב"ן שנאמן, ושיטת הרשב"ם (קעו. ד"ה ה"ג שאני) הרז"ה והרשב"א שאינו נאמן.

— משמע שאם לא כתב כלום ממעל לחתימה, אי אפשר לתבוע ממון על סמך חתימה בלבד. ומכאן למוציא על חברו גליון חלק עם חתימתו, אין לו שום תביעה, ויכול החתום לטעון ממני נפל ומצאתו. זהו מצד הדין, אבל מצד המנהג כתב הב"ח שכבר נהגו בארצות הללו לגבות בו על פי תיקון המדינות. ואולם במקום שאין מנהג קבוע נראה שאין לגבות בו (עפ"י ש"ך חו"מ סט סק"ט, כדעת העיר-שושן).

ההוא בזבינא — ה-ב' שרשית. שמא נגזר מלשון בזבז, לפי שהמוכס מבזבז ממונו על כך, לקנות המכס מאת המלך. וגם על ידי כך מבזבז ממונם של אחרים (ריעב"ץ).

קרה אינם מצטרפים, מאחר והשטר אינו מוכיח מתוכו שראה העד את המעשה, שהרי כותבים שטר ללוה אעפ"י שאין מלוה עמו (כן צדדו התוס'). ויש סוברים שכשמעידים על אותו מעשה, אין הדבר תלוי במחלוקת התנאים].

והתוס' כתבו שבאופן זה שהעד שבעל פה אינו מתייחס לשטר — פסול, כי שטר שיש בו עד אחד אינו כלום, וא"א שיצטרף עם העד שבעל פה. אלא מדובר שהעד שבע"פ מעיד על מסירת השטר, ואנו דנים אותם כשני עדי מסירה [וע' כיו"ב בדברי הר"ן בפרק המגרש, שעדי התימה בחתימתם מהוים עדי מסירה], וכרבי אלעזר שעדי מסירה כרתי, שהלכה כמותו. ובירושלמי אמרו שאין מצטרפים אלא כשעל השטר חתומים שני עדים ונתקיימה חתימתו של אחד מהם.

ג. שנים שהעידו, אחד בב"ד זה ואחד בב"ד זה — לתנא קמא דרבי נתן, ודאי אינם מצטרפים, שאפילו בבית דין אחד אינם מצטרפים עד שיעידו שניהם כאחד. ולרבי נתן — לדברי רבי ירמיה (כפי שמסר רב אשי) הדעת נוטה שמצטרפים (וכן הלכה. חו"מ ל,יא).

ד. צירוף דיינים משני בתי דינים שנתקבלה עדות גמורה בפניהם — הדעת נוטה שמצטרפים, אפילו לתנא קמא דרבי נתן שאין מצטרפים עדים. כן מסר מר בר חייא בשם רבי ירמיה. (וכן הלכה. ל,יב).
פרש רבנו יונה: דוקא לאחר שב"ד פסקו לקבל את העדות, אבל בלאו הכי הרי זה כ'עד מפי עד' ופסול, שהרי כל דין מסתמך על עדות הדיין האחר שאומר פלוני ופלוני העידו בפני.

ה. לדעת רבי ירמיה (כפי שמסר רבינא), שלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם, צריכים לכתוב 'במותב תלתא הוינא וחד ליתוהו' (כדי שלא יירא כשקר. רשב"ם).

דפים קסה — קטו

רפג. כיצד יש לדון במקרים המסופקים דלהלן?

א. הסכום הנקוב בשטר מצויין במטבעות גדולות ובמטבעות קטנות, ואין התאמה ביניהם.
ב. הסכום נמחק.

ג. דברים סותרים שנתגלו בשטר בין תחילתו לסופו, אודות נקיבת הסכום.

ד. נמחק דבר מה מן הכתוב בתחוננו של שטר — האם ניתן ללמוד מן העליון?
ה. מצויין סכום ללא ציון סוג המטבע; כתוב 'כסף' או 'זהב' סתם.

א. כשאין התאמה בין שני הסכומים שבשטר, לעולם הולכים אחר הפחות שביניהם, שיד בעל השטר על התחוננו. כגון 'זוזים מאה שהם סלעים עשרים' אין לו אלא עשרים זוזים (ואעפ"י שמאה זוז הם עשרים וחמש סלעים — הולכים אחר הסכום הפחות, ושמה כך פירושו: מאה זוזים גרועים וחסרים שאינם שוים אלא עשרים סלעים. רשב"ם). 'זוזים מאה שהם שלשים סלעים' — אין לו אלא מנה כסף, מאה זוז (שיש לפרש כך: זוזים מאה שהם שלשים סלעים קלים).

ב. יש ללכת אחר הסכום המנימלי האפשרי. כגון 'כסף סלעין שהם...' ונמחק הסכום — אין לו אלא שני סלעים כסף; 'דרכונות דאינון...' ונמחק — אין פחות משתיים. זה אומר חמש וזה אומר שתיים, או שלש, לענין חיוב שבועה — ע' בב"מ ד.

ג. סתירה בסכום בין עליונו של שטר לתחתונו — הכל הולך אחר התחתון, ובלבד שאינו בשיטה האחרונה, שאין למדים הימנה.

ואם אפשר לתלות בסיבה כלשהי לשינוי — תולים באותה סיבה, כגון שכתוב למעלה 'קפל' ולמטה 'ספל' — נסתפקו בגמרא האם חוששים לזבוב שמחק את רגל הקוף.

א. יש מפרשים דוקא בכגון זה, שדנים לרעת בעל השטר כי ידו על התחתונה, שהרי 'ספל' מרובה מ'קפל' (ע' רמב"ם ושו"ע).

ב. היה הסכום שלמעלה מפורט, ולבסוף צוין הסך הכללי, ואין הסכומים תואמים — יש לתלות בטעות בחשבון הסיכום, הלכך יש לילך אחר העליון (ח"מ מב, ה).

ד. כשנמחקה אות אחת ויש בדבר שינוי משמעות, כגון שינוי בשם המלוה, שלמעלה כתוב 'חנני' ולמטה נמחקה האות י' — ילמד תחתון מעליון. [לכך כותבים את העליון, כדי ללמד ממנו לתחתון]. אבל ביותר מאות אחת — אין למדים מן העליון.

א. כתב רשב"ם שבשינוי של שתי אותיות, יש לילך אחר השם התחתון [כגון 'חנני' ו'חן'], שאין הסופר טועה ומשמיט שתי אותיות. אך זה דוקא ללא מחיקה אלא שהתחתון נכתב שונה, אבל אם נמחק לאחר שכתב — אין גובים בו, שיש כאן ריעותא (תוס'. וע' פרטי דינים בחו"מ מב, ו).
ב. נמחק הסכום שלמטה — כל השטר פסול, שיש לחוש שמא לא היה כתוב כי אם דינר אחד (מאו"ז).

ה. מצוין סכום ואין מצויין סוג המטבע — יש לנקוט את המטבע הפחותה ביותר הנהוגה להכתב באותו מקום, כאותו שטר שהיה כתוב בו 'שית מאה וזוזי' — חייב לו שש מאות סלעי-מדינה וזוז, ולא שש מאות דינרים [הכפולים מסלע מדינה]. וגם לא שש מאות פרוטות — שאין כותבים סכום כזה בפרוטות (כן פרש ר"ח ועוד. ורשב"ם פירש באופן אחר ואולם העקרון אחד).

כל שטר שיש בו משמע שתי לשונות, שמא כך או שמא כך — אינו נוטל אלא הפחות שבשתיהן. ואם תפס בעליונה — אין מוציאים מידו אלא בראיה ברורה (רמב"ם סוף הל' מלוה).

'כסף' — אין פחות מדינר כסף. ובמקום שיש בו מטבעות כסף קטנות יותר — נותן לו מהם. [ודוקא כשכתוב בו מטבע, אבל 'כסף' סתם יש לומר כוונתו לחתיכת כסף]. 'כסף דינרים' 'דינרים כסף' — אין פחות משני דינרין כסף. 'כסף דינרים' — אין פחות מכסף בשווי שני דינרי זהב. רב אשי העמיד ב'דינרי' שמשמעותן זהב. אבל 'דינרים' סתם היינו כסף.

'מטבע זהב' — אין פחות מדינר זהב. 'זהב דינרים' 'דינרים זהב' — אין פחות משני דינרים זהב. 'זהב דינרים' — אין פחות מזהב בשני דינרים כסף.

וכן כל כיוצא בזה בכל זמן ובכל מקום, לפי דרכם הידוע על פיו עושין (ערמב"ם מלוה כז, ד).